

Skagen by

Kulturmiljø nr. 1.

Tema

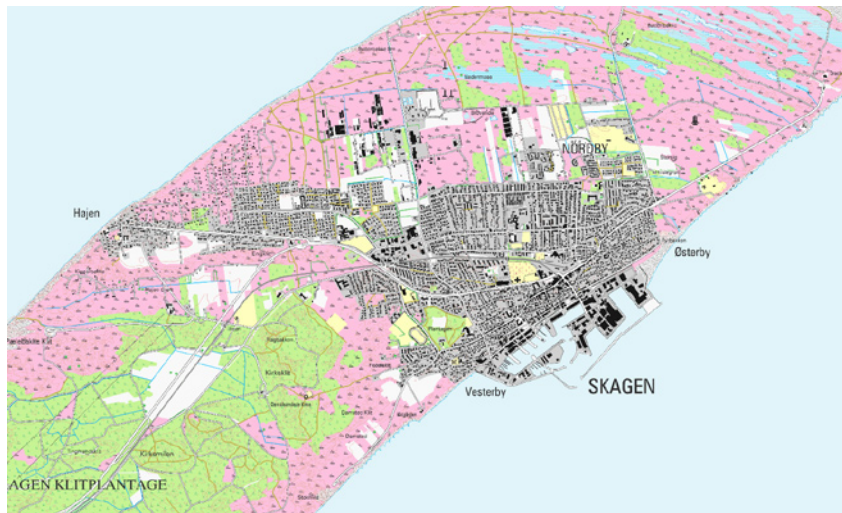
Kystkultur, bosætning – anlæg på kysten

Emne(-r)

Fiskerleje, købstad, stationsby, fyranlæg, sandflugt

Sted/Topografi

Skagen by ligger på østsiden af Skagen Odde syd for Grenen. Odde- den er det yngste landskab i Danmark.

Kulturmiljøet omfatter den gamle del af Skagen by med havnen.

Tid

12-1300-tallet til i dag

Karakteristik

Allerede i 1413 fik Skagen købstadsrettigheder, og byen var i 1500-tallet en større bosættelse, set i forhold til sin beliggenhed langt mod nord. Det er anslået, at der i 1500-tallet var ca. 2000 bønder og fiskere, der havde deres livsgrundlag her.

Bemærk "zonen" i overgangen mellem by og havn samt den sparsomme bebyggelse omkring Kappelborg. Ca. 1920.

Skagen By- og Egnsmuseum.

Området har grundet sin beliggenhed altid været stærkt udsat for naturens kræfter. Sandflugt og deraf følgende naturkatastrofer samt flere stormfloder har betydet, at der stort set ikke findes rester af den oprindelige bebyggelse. Dog udskylles dele af ældre kulturlag i disse år i havet NØ for Skagen by, som med stor sandsynlighed stammer fra 1300-1600-årene, og i Vesterby har man for nylig konstateret bevarede kulturlag fra 1600-årene med indslag af keramik fra 1300-årene.

Ganske få bebyggelser kan derfor føres maksimalt ca. 200 år tilbage, og Skagen har haft sin største vækstperiode fra anden verdenskrig op til i dag.

Luffoto over Skagen by.

Skagen opfattedes i middelalderen som hele Skagens Odde, som vi kender den i dag, men efterhånden som den bymæssige bebyggelse blev etableret og udvidet, opstod Skagen og Højen/Gl. Skagen som byenheder [se bemærkninger under Højen]. Ikke som traditionelle købstadsbyer med torv og rimeligt ensartede bebyggelser i et

mønster af smågader, som det kendes fra andre middelalderbyer. Derimod har det formodentlig været stranden, der har været byens "torv", selvom man på Resens kort imidlertid kan se et område i Vesterby, der bærer betegnelsen torv, og byen har nærmest karakter af en "slynget vejbebyggelse" langs med kysten. Selve bebyggelsen er uplanlagt og vidner om, hvordan man har lagt husene afhængigt af sandflugt, herskende vindretninger, oversvømmelser m.m.

Skagen havn set fra luften i sidste halvdel af 1980'erne.
Skagen By- og Egnsmuseum.

De to hovederhverv landbrug og fiskeri har sammen med naturens råhed haft betydning for byens struktur. Bebyggelsen langs den sydøstvendte kyst har kunnet give en smule læ for den fremherskende vestenvind, lige så vel som "arbejdspladsen" i form af havet var lige uden for døren. Derimod har bebyggelser længere inde på Odde formentlig tilhørt landbrugere. (Det er ofte vanskeligt at skelne mellem fiskere og landbrugere i kystegnene før industrialiseringen i slutningen af 1800-tallet).

I perioder har også Vesterby været præget af en del landbrug. Markjorderne mellem Vesterby og den tilsandede kirke var rimeligt gode, og fiskeaffaldet var god og billig gødning.

Det var kystfiskeri med åbne joller eller landdragningsvod, der var de fremherskende fiskeriformer, indtil de større bådes fremkomst i midten og slutningen af 1800-tallet.

Kystmiljøet i Skagen er præget af søfarten omkring Skagens Odde. Ved tilsandingen af Agger Tange i tidlig middelalder, måtte sejladerne gå rundt Skagen i stedet for gennem Limfjorden. Man sejlede "Ummelands", hvilket betød større risiko for stranding og forlis. Skagenskoggen (dateret til ca. 1200), der ligger indlejret i sand ved siden af Oddevej ved det Hvide fyr er et godt eksempel på denne "Ummelandsfart".

Fyrene

Ændringen af søfartens sejlads mønster betød, at Skagensområdet måtte afmærkes. Sct. Laurentii kirke er antagelig bygget i 1300-tallet. Kirken blev formentlig ikke kun brugt til kirkelige handlinger, men også som fikspunkt for de søfarende. Indtil kongen fik gennemført en systematisk afmærkning af farvandene, var kirkerne centrale for navigationen. Især ved den farefulde sejlads rundt Skagens gren. (Elling, Flade og Sæby kirker er andre sømærker på østkysten.)

Det skal måske bemærkes, at Sct. Laurentii kirke var temmelig stor indtil tilsandingen og nedbrydningen af koret i begyndelsen af 1800-tallet. Det er med til at antyde en vis befolkningsstørrelse i middelalderens Skagen.

Vippefyret på fyrbakken med afløseren, Det hvide Fyr i baggrunden. Skagen By- og Egnsmuseum, 2000.

I løbet af 1500-tallet steg behovet imidlertid for bedre afmærkning af farvandene. Den hollandske dominans på havene bevirkede, at der i slutningen af 1500-tallet passerede 800 fartøjer ved Skagen. Frederik d. 2 udstedte derfor forordning om at Skagen, Anholt og Kullen skulle have fyrbelysning.

Efter de første forsøg ved Skagen med forskellige fyrtyper, blev det første vippefyr opsat i 1627. I dag ses en rekonstruktion af et sådant vippefyr på den såkaldte "Fyrbakke" øst for Østerby. Placeringen af vippefyret ændrede sig, da det ofte enten blev blæst ned eller overskyldet med vand.

Vippefyrets nuværende placering på fyrbakken er formentlig fra 1690'erne.

Med søfartens udvikling i 1700-tallet blev der behov for en endnu mere sikker fyrbelysning.

Driftsikkerheden af vippefyrene var særdeles usikker. Ofte blæste flammen ud, eller der manglede brandmateriale. I 1747 blev Det Hvide Fyr bygget efter tegninger af Philip de Lange. I dette fyr sad fyrflammen beskyttet. Det var desuden højere og mere driftsikkert

I 1858 stod Det Grå Fyr færdigt. Arkitekten var Niels Siegfred Nebelong. Endnu en gang havde det været nødvendigt at forbedre farvandsafmærkningen. Fyret blev bygget ca. 2 km. længere ude mod Grenens spids. Med Grenens vandring mod NØ med næsten 8 m. pr. år, var det naturligt at bygge længere ude og betydeligt højere.

Som supplement til Skagen fyr byggedes Højen Fyr i 1892, men naturens foranderlig betød, at det blev nedlagt i 1954.

I 1956 blev det nuværende moderne og radiostyrede fyr Skagen West (også kaldet Blyanten) opført nær Danmarks nordligste punkt.

Med fyrenes historie udmærker kystkulturmiljøet i Skagen sig ved, at næsten alle fyrtyper og fikspunkter (kirker) er repræsenteret. Et af

argumenterne for at bevare Sct. Laurentii's kirketårn var netop hensynet til søfarten. Alle punkter har haft væsentlig betydning for navigationen, indtil den elektroniske navigation slog igennem – og de er alle næsten beliggende på en ret linie, fyrlinien, mod NØ fra Sct. Laurentii kirke.

Kystbebyggelsen øst for fyrlinien

En væsentlig del af kystkulturmiljøet i Skagen er bebyggelserne Vesterby, Østerby og Kappelborg.

Vesterby og Østerby er de ældste bydele og har været en integreret del af kystmiljøet, indtil havneudvidelser og vejføringer har "skilt" de to småbyer fra kystmiljøet.

Udsigt over Vesterby med museets mølle i baggrunden.
KMH, 2006.

Vesterby afgrænses mod SØ af kysten, mod NØ af Kirkevej og Fiskergangen og mod NV af Sct. Laurentii Vej, dertil regnes også klitområdet Damstederne, hvor også Sct. Laurentii kirke ligger. Vesterbys struktur er meget lig Østerbys. Ussystematiske vejforløb med skæve vinkler, samt varierende bebyggelser giver Vesterby et net af småveje, som bindes sammen med forbindelse til kysten i en række stiforbindelser. Disse stier er fra perioden med kystfiskeriet, hvor beboelse og erhverv havde en nær forbindelse.

Bydelen bør opleves i sammenhæng med naturområdet Damstederne, hvor Klitgården (Kongevillaen) og Sct. Laurentii kirke er beliggende.

Østerby har samme struktur som Vesterby og afgrænses mod SØ af Holstsvej, mod NØ af Østre Strandvej, mens Sct. Laurentii Vej/Oddevej afgrænser mod V. Tidligere var der ligesom i Vesterby direkte adgang til havet fra bydelen. I dag ses havet ikke, men er afskærmet af siloer, skorstene og skibsmaster etc. Østre Strandvej er ikke bare en fysisk adskillelse fra det oprindelige kystmiljø, men sætter også grænsen mellem bolig og havneindustri.

Eksempel på et af de sorte huse med det karakteristiske udskud.
KMH, 2006.

Ligesom i Vesterby er det et virvar af småveje og skæve vinkler, der giver bydelen et charmerende udtryk. Strandstierne findes også her, selvom de er afskåret af Østre Strandvej. I bydelen ligger markante og nærmest nationalt kendte bygninger som Skagens Museum og Brøndums Hotel med en række tilhørende bygninger. Umiddelbart NØ for Østerby ligger Vippefyret, Det Hvide Fyr og Det Grå Fyr.

Bydelen bør opleves i sammenhæng med naturområdet NØ for Østerby til Det Grå Fyr, hvor også Betty Nansens hus er beliggende.

Bydelen Kappelborg er den nyeste del af den gamle by. Den er opstået i forbindelse med havnens anlæggelse fra ca. 1907. Afgrænsningen er Holstsvej mod NØ og Kirkevej mod SV samt en del af Chr. X's Vej mod V. Kappelborg er opkaldt efter det gamle Kapel, som eksisterede før den nye kirke blev bygget.

Nænsomt istandsat gård på hjørnet af Holstvej og Krogsvej.
KMH, 2006.

Som opland til havnen opstod der her i begyndelsen af århundredet et handelscentrum med købmandsgårde, handelshuse og andre virksomheder med relation til havnens aktiviteter. Med jernbanestationens og Skagensbanens anlæggelse i 1890 blev infrastrukturen bundet sammen med den jyske længdebane, der har sin endestation i Frederikshavn. Det blev nu muligt at fragte saltede fisk og an-

dre produkter over land til fremmede destinationer som bl.a. Hamburg.

I dag repræsenterer området også handel. Kappelborgs del af Sct. Laurentii Vej er byens hovedstrøg, hvor byens detailhandel ligger. Bydelens intime "provinsbyatmosfære" er dog noget "klemt" af de store erhvervsbygninger på havnen. Der er i det hele taget en meget uharmonisk "brudflade" mellem by og havn.

Havnen og havnepladsen

Som en del af kystkulturmiljøet i Skagen er havnen et udtryk for de dominerende kystrelaterede erhverv i Skagen i dag. Den er anlagt i 1907. Vesterby og Østerby er næsten kapslet ind, og havnen er med sin "skyline" dominerende fra næsten alle vinkler.

*Kuttere ved kajen i Skagen Havn.
Ud over byens egne fiskere, søges
havnen af fiskere fra andre dele af
landet og fra bl.a. Sverige.
Skagen By- og Egnsmuseum, 2000.*

Det havgående fiskeri afløste det kystnære fiskeri, og i dag ses næsten alle typer af fiskeri repræsenteret lige fra de mindste småjoller i jollehavnen til de store ståltrawlere på flere hundrede tons i erhvervshavnen. I de senere år er der dog sket en meget kraftig nedgang i antallet af hjemmehørende fartøjer.

Tilgangen af fisk (også fra udenlandske – især svenske – fiskere) er så stor, at fiskeforarbejdning er den største aktivitet på havnen i dag. De ligger primært langs bassinerne mod Ø. Omkring de vestre bassiner ligger skibsværfter og servicevirksomheder, ligesom den største del af kutterflåden er samlet her.

*Fiskepakhuse på Skagen Havn
tegnet af Bindsbøll.
KMH, 2006.*

På den centrale del af havnen ligger stadig elementer fra havnens bygning, nemlig Bindsbølls fiskepakhuse. Deres oprindelige funktion er efterhånden afløst af restaurationsvirksomhed og salg af fast-

food-produkter, der i dag er den dominerende erhvervsudøvelse i husene. Havnebassinerne i den ældste del af havnen domineres i sommertiden af lystsejlere.

Havnen er udvidet adskillige gange siden dens anlæggelse. Mod Ø er det i hele Østre Strandvejs længde ud til Vippefyret. Mod V er det ned til Vestre Strandvej/Fabriciusvej ved "skurbyen". Et meget fint lille bevaringsværdigt kulturmiljø, hvor de såkaldte hjemmekuttere har redskaber og andet grej. Hjemmekuttere er de mindre kuttere og joller, som sejler på fiskeri hver morgen og lander igen senere på dagen. En fiskeriform, der har været i tilbagegang de senere år. Skurbyens uplanlagte og uformelle struktur understreger stedets autenticitet, og i skurenes meget forskelligartede udtryk finder man mange træk, der peger tilbage til Skagens lange tradition for alternativ anvendelse af stedets til tider knappe ressourcer. Der kan trækkes lige linjer fra de klassiske, men sjældne bådskeure, hvor taget udgøres af en udtjent jolle, til skurbyens udstrakte brug af genbrugsmaterialer. Skurbyens karakter og liv står i skarp kontrast til de noget mislykkede forsøg på at skabe mere velordnede opbevarings-skure andre steder på havneområdet. Disse fremstår klart mere kliniske og klichéagtige.

Skurbyen på havnen.
KMH, 2006.

Havnepladsen var oprindeligt en åben og græsklædt plads, hvis funktion var oplagring af materiel og stejleplads. Efterhånden byggedes toldbygning, sømandshjem, pakhuse og havneadministration. I dag er pladsens kontur næsten udvisket og virker nærmest som en færdselsåre, hvor trafikken dominerer.

Karstensens Skibsværft med skurby-
en i forgrunden.
KMH, 2006.

Turisme

Turismen er i dag en af Skagens væsentligste indtægtskilder.

Fritidsliv og badeliv blev i 1800-tallets slutning fremherskende i Skagen. Opkomsten af adskillige badehoteller samt kunstnerlivet trak folk fra nær og fjern til byen. I dag er museerne, naturen, badelivet og nattelivet de store attraktioner i området sammen med kulturmiljøet.

Inden for det afgrænsede kulturmiljø er der ikke deciderede sommerhusområder. Turisterne er indlogeret i enten ejede eller udlejede helårshuse i Vesterby eller Østerby eller på hoteller og pensioner i området. Campingpladsen mellem Østerby og Det Grå Fyr er også velbesøgt en stor del af året.

Bevaringstilstand

Overordnet set er bevaringstilstanden for husene god, ligesom der heller ikke er gennemført mange ødelæggende vejkennemføringer. Husene er meget velrestaurerede, og nogle vil synes, at en del af dem er overrestaurerede, og dermed har fået ødelagt en del af charmen. Uomgængeligt er det dog, at byen har meget store sammenhængende områder med forholdsvis gamle huse holdt i den oprindelige stil. Et problem kan dog være, at en meget stor del af husene udelukkende bruges til ferieboliger.

Et andet problem er, at en del af byens oprindeligt "røde" huse – bygget i rød tegl – i disse år bliver vandskuret og malet gule. Dette bør undgås, da man netop via husenes udformning og farver kan følge byens forskellige udviklingsperioder.

I 2006 har Karstensens Skibsværft opført en tørdok i havnen, hvilket har en stor visuel indflydelse på havnemiljøet.

Sårbarhed og virkemidler

Området er sårbart, hvis der påbegyndes nybyggeri indenfor de tre bydele – eller dele af den ældste bebyggelse nedrives. Endvidere vil større vejkennemføringer gennem de ældste kvarterer være truende for miljøet. Funktionstømning af området med deraf vigende autenticitet.

De gamle strandstier fra Østerby og Vesterby anbefales fastholdt, så havnen og bydelene stadig har en vis sammenhæng. Ligeledes er der enkelte klitformationer og strandvolde som er følsomme ved evt. nedrivninger og arealudvidelser. Endvidere er sammenhængen mellem naturområderne hhv. mod NØ og SV for bydelene Østerby

og Vesterby unikke. Netop den historisk betingede udvikling kan følges fra Sct. Laurentii kirke til Det Grå Fyr.

Bonitering

Inden for det afgrænsede område har man at gøre med et forholdsvis stort sammenhængende kulturmiljø med velbevarede huse i forskellige aldre, som man ikke finder så mange andre steder i Danmark.

Kontekst/Sammenhænge

Det udpegede kystkulturmiljø skal ses i sammenhæng med Højen/Gl. Skagen og den øvrige Skagen by.

Kystkultur ses næsten over alt i Skagen. Pelsdyravl har eksempelvis virket sammen med fiskeindustri. Området med pelsdyrfarmene ses endnu nord for byen, men der er aktuelt planer om at udlægge området til boliger.

Anvendt kildemateriale

Hauerbach, Poul, Arne L. Hansen og Hans Nielsen: *Havet – Grenen – Skagen*. Sjøbeck 1983.

Klitgaard, Carl: *Skagen Bys Historie indtil ca. 1870*. Einar Nielsen 1928.

Resen, Peder Hansen: *Atlas Danicus Aalborg Stift*. Sæby Museum 1982.

Skagen Kommune Atlas – *Byer og bygninger 2000*. Skov- og Naturstyrelsen, Miljø- og Energiministeriet 2000.

Trap, J. P.: *Danmark*. Forskellige udgaver.